

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ

В работе дается общая характеристика сферы социальных коммуникаций и особенностей ее функционирования в Украине. Делается акцент на необходимости систематизации нормативно-правовых актов, которые регулируют механизмы социальных коммуникаций.

Ключевые слова: социальные коммуникации, правовые основы социокоммуникационных процессов, социальные отношения.

In article general description of sphere of social communications and features of its functioning is given in Ukraine. An accent is done on the necessity of systematization of normatively-legal acts in which the mechanisms of social communications.

Key words: social communications, legal frameworks of social of communications processes, social relations

Протягом усієї історії розвитку цивілізації соціальна комунікація була основним компонентом, який зв'язував між собою економічні, правові, культурні та політичні фактори в житті людини, що разом створюють такий формат існування людства як суспільство. Сучасна наука загалом розуміє соціальну комунікацію як процес, завдяки якому ідея передається від джерела до отримувача, з метою зміни поведінки, соціальних знань та соціальних установок останнього¹. При цьому структуру соціальних комунікацій формують: масові комунікації (ЗМІ); міжгрупові комунікації (прошарки населення та організаційні структури); міжгрупові комунікації (в середині соціальних груп); міжособисті (між окремими представниками соціальних груп). А з точки зору їх практичного застосування можна виділити: політичні, маркетингові та громадські комунікації.

Зазначене різноманіття та багатовекторність функціонування соціокомунікативних процесів об'єктивно вимагає наявності певних важелів – якщо не регулювання, то хоча б координації та класифікації їх на загальному тлі сучасного суспільства. Перш за все – введення у відповідне правове поле.

Незважаючи на важливість вивчення проблем правового регулювання соціокомунікативних процесів, вони поки що не знайшли належного висвітлення у працях українських вчених. Однак варто відзначити низку видань узагальнюючого характеру, присвячених вивченню деяких аспектів юридичного супроводження комунікаційних процесів. Серед них особливе місце посідає робота «Україна на шляху до інформаційного суспільства» (2004 р.)². Окрім публікації тематичних нормативно-правових актів, автори зазначеного видання проаналізували розвиток соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій у сучасному світі. Зокрема, автори акцентували увагу на тому, що, попри активний розвиток інформаційного суспільства, яке використовує сучасні комунікаційні технології, в кінці ХХ ст. близько 80% людей планети жодного разу не користувалися телефонами і близько 93% – комп'ютерами³. Величезний

© КУРБАН Олександр Васильович – старший викладач Київського національного університету культури і мистецтв

розрив між окремими країнами є однією з глобальних проблем сьогодення. Актуальними ці питання є і для українського суспільства.

Подальше дослідження правового поля соціокомунікативного процесу було продовжено у серії видань Державного комітету телебачення та радіомовлення України, перш за все, шеститомному збірнику законодавчих актів «Інформаційне законодавство» (2005 р.). Завдячуючи цій серії українські дослідники мають сьогодні можливість ознайомитися з вітчизняним законодавством⁴, міжнародними угодами, ратифікованими Україною⁵ та профільним законодавством іноземних країн⁶.

В широкому сенсі соціальні комунікації підпадають під дію положень практично усіх нормативно-правових актів. Загальні засади і практична діяльність у сфері соціальних комунікацій регулюються Конституцією України, двадцятьма двома законами України, окремими статтями Цивільного, Кримінального кодексів та Кодексу про адміністративні правопорушення, п'ятьма Указами Президента України та п'ятьма постановами Кабінету Міністрів України.

Розглянемо основні базові документи, їх положення, що стосуються досліджуваної проблеми.

У статтях 10, 17, 31, 32, 34, 40, 50 Конституції України регулюються питання щодо свободи слова та висловлення думки, можливості отримання та розповсюдження інформації, міжособистого і міжгрупового спілкування та ін.⁷ Названі статті, закономірно, є основоположними для всього українського законодавства з обраних питань

Закон України «Про інформацію» закріплює право громадян на інформацію, закладає правові основи інформаційної діяльності⁸. Грунтуючись на Декларації про державний суверенітет України та Акті проголошення незалежності, Закон стверджує інформаційний суверенітет України і визначає правові норми міжнародного співробітництва в галузі інформації.

Закон України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» створює правові основи діяльності друкованих засобів масової інформації, встановлює державні гарантії їх свободи відповідно до Конституції України, Закону України «Про інформацію» та інших актів чинного законодавства, визнаних Україною міжнародних правових документів⁹.

Закон України «Про телебачення та радіомовлення» регулює діяльність теле-радіоорганізацій та території України, визначає правові, економічні, соціальні, організаційні умови їх функціонування, спрямовані на реалізацію свободи слова, права громадян на отримання повної, достовірної та оперативної інформації, на відкрите і вільне обговорення суспільних питань¹⁰.

Перспективним і цікавим у цьому контексті є Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», який регулює створення та діяльність таких засобів масової інформації. Зазначені ЗМІ мають статус незалежних структур, діяльність яких контролюється Громадською радою, до складу якої залучаються відомі громадські діячі та профільні фахівці¹¹.

Закон України «Про інформаційні агентства» регулює порядок реєстрації, формування та практичної діяльності національних інформаційних агенцій та представництв іноземних¹², порядок розповсюдження інформаційної продукції в Україні (національна та іноземні агенції) та за кордоном (національних агенцій).

Закон України «Про науково-технічну інформацію» визначає основи державної політики в галузі науково-технічної інформації, порядок її формування і реалізації в інтересах науково-технічного, економічного і соціального прогресу.

Метою цього нормативно-правового акту є створення в Україні правової бази для одержання та використання науково-технічної інформації¹³. Зазначеним нормативно-правовим актом регулюються правовідносини громадян, юридичних осіб, держави, що виникають при створенні, одержанні, використанні та поширенні науково-технічної інформації, а також визначаються правові форми міжнародного співробітництва в цій галузі. Дія Закону поширюється на підприємства, установи, організації незалежно від форм власності, а також громадян, які мають право на одержання, використання та поширення науково-технічної інформації.

Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» відповідно до Конституції України визначає порядок всебічного і об'єктивного висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування засобами масової інформації, захисту їх від монопольного впливу органів тієї чи іншої гілки державної влади або органів місцевого самоврядування, є складовою частиною законодавства України про інформацію¹⁴.

Закон України «Про рекламу» визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами. Особливої уваги заслуговує ст. 12, присвячена соціальній рекламі, правилам її використання та тематичному наповненню¹⁵.

Закон України «Про видавничу справу» визначає загальні засади видавничої справи, регулює порядок організації та провадження видавничої діяльності, розповсюдження видавничої продукції, умови взаємовідносин і функціонування суб'єктів видавничої справи¹⁶. Відповідно до Конституції України цей Закон покликаний сприяти розвитку національної культури, захисту прав та інтересів авторів, видавців, виготовлювачів, розповсюджувачів і споживачів видавничої продукції.

Закон України «Про телекомунікації» встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій, визначає повноваження держави щодо управління та регулювання зазначеної діяльності, а також права, обов'язки і засади відповідальності фізичних та юридичних осіб, які беруть участь у даній діяльності або користуються телекомунікаційними послугами¹⁷.

Закони України «Про Національну програму інформатизації», «Про Концепцію Національної програми інформатизації» визначають загальні засади формування, виконання та корегування Національної програми інформатизації¹⁸. Остання, в свою чергу, передбачає створення в Україні сучасного інформаційного суспільства, заснованого на організаційних, правових, політичних, соціально-економічних, науково-технічних, виробничих процесах. Ці документи спрямовані на створення умов для задоволення інформаційних потреб, реалізації прав громадян і суспільства на основі створення, розвитку, використання інформаційних систем, мереж, ресурсів та інформаційних технологій, розроблених на основі застосування сучасної обчислювальної та комунікаційної технік.

Окреме місце на загальному тлі нормативно-правових актів посідає низка міжнародних угод, визнаних українською стороною. На сьогодні світова спільнота використовує близько п'ятдесяти тематичних декларацій, конвенцій, пактів, резолюцій, рекомендацій, протоколів, директив та інших профільних нормативно-правових документів. Україна ратифікувала близько двох десятків цих документів. Особливе значення серед них мають чотири, зазначені нижче.

«Окінавська Хартія Глобального інформаційного суспільства»¹⁹ визнає інформаційно-комунікаційні технології, одними з найважливіших факторів, що

впливають на формування сучасного глобального суспільства. Сутність цих технологій визначається їхньою здатністю сприяти людям і громадам у створенні та обміні знаннями та ідеями. Серед принципів входження до глобального інформаційного суспільства – права будь-якої особи на отримання необхідної інформації та можливість транслювання власних знань і напрацювань. Також декларується необхідність широкого застосування електронно-цифрових технологій і створення Групи цифрових можливостей високого рівня, що сприятиме міжнародному об'єднанню зусиль усієї світової спільноти.

Декларація принципів «Перебудова інформаційного суспільства – глобальне завдання в новому тисячолітті» (Всесвітня зустріч на найвищому рівні з питань інформаційного суспільства. Женева, 2003 – Туніс, 2005 р.)²⁰ наголошує на необхідності об'єднання зусиль світової спільноти задля створення глобального інформаційного суспільства, діяльність якого сприятиме боротьбі з глобальними проблемами, досягненню порозуміння між країнами. Базовим інструментом загальносвітової практики визначаються інформаційно-комунікаційні технології, перш за все – електронні комунікаційні мережі, доступ до яких має бути забезпечений в усіх його аспектах і на усіх рівнях (наука, культура, географічний, соціальний та інші фактори).

«Політичне послання комітету міністрів Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні з питань інформаційного суспільства» (Женева, 10-12 грудня 2003 р.)²¹ акцентує увагу на необхідності створення глобального інформаційного суспільства для досягнення цілей у різноманітних галузях розвитку людства. Зокрема, визначається необхідність активного використання інформаційно-комунікативних технологій у галузі збереження прав людини і сталого розвитку, демократії та громадянського суспільства, верховенства права, освіти, науки, розвитку культури і мистецтва.

«Берлінська декларація про відкритий доступ до наукового та гуманітарного знання»²² визнає Інтернет важливим чинником подальшого розвитку глобального інформаційного суспільства, що дає можливість сформувати глобальне та інтерактивне узагальнення людського знання, включаючи культурну спадщину, гарантувати можливість доступу до нього в усьому світі.

Як свідчать назви та зміст розглянутих вище нормативно-правових актів, в українському законодавстві найбільш чітко визначаються лише масові комунікації, в першу чергу, засоби масової інформації. Інші напрямки соціокомунікативних процесів частіш за все підпадають під дію тих чи інших законів в контексті інших явищ або процесів громадського, політичного чи економічного життя.

Міжособисті, міжгрупові та внутрішньогрупові комунікації тією чи іншою мірою регулюються багатьма законодавчими актами, що складають цивільне, адміністративне і навіть кримінальне право. При цьому не можна визначити жодного окремого документа, який би був конкретно присвячений обраній проблемі. Можливо, розробляти такі спеціальні нормативно-правові акти сьогодні не є нагальною потребою. Але вже нині постає питання про видання тематичних збірників, які б, наприклад, в форматі юридичних хрестоматій містили витяги з профільних нормативно-правових актів, що в той чи інший спосіб регулюють соціокомунікативні процеси.

1. Социальные технологии: Толковый словарь. – М. – Белгород, 1995. – С. 58. 2. Жұраевський В.С., Радіонов М.К., Жияєв І.Б. Україна на шляху до інформаційного

суспільства. – К., 2004. – 484 с. **3.** Там само. – С. 13. **4.** Інформаційне законодавство України. – К., 2005. – 416 с. **5.** Міжнародні угоди України. – К., 2005. – 160 с. **6.** Міжнародно-правові акти в інформаційній сфері. – К., 2005. – 328 с.; Інформаційне законодавство країн Європи і Азії. – К., 2005. – 384 с. **7.** Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30; *Журавський В.С., Радіонов М.К., Жилиєв І.Б.* Цит. праця. – С. 42–44; Інформаційне законодавство України. – С. 7–8. **8.** Закон України «Про інформацію»// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46; *Журавський В.С., Радіонов М.К., Жилиєв І.Б.* Цит. праця. – С. 54–57; Інформаційне законодавство України. – С. 9–27. **9.** Закон України «Про друковані засоби масової інформації»// Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 1; Інформаційне законодавство України. – С. 29–43. **10.** Закон України «Про телебачення та радіомовлення»// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 10; Інформаційне законодавство України. – С. 44–69. **11.** Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 45; Інформаційне законодавство України. – С. 70–72. **12.** Закон України «Про інформаційні агентства» // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 13; Інформаційне законодавство України. – С. 73–82. **13.** Закон України «Про науково-технічну інформацію»// Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 33; *Журавський В.С., Радіонов М.К., Жилиєв І.Б.* Цит. праця. – С. 78–88; Інформаційне законодавство України. – С. 96–105. **14.** Закон України «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації»// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46; Інформаційне законодавство України. – С. 166–176. **15.** Закон України «Про рекламу»// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 39; Інформаційне законодавство України. – С. 106–123. **16.** Закон України «Про видавничу справу»// Відомості Верховної Ради України. – 1997. – №3 2; Інформаційне законодавство України. – С. 234–247. **17.** Закон України «Про телекомунікації»// Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12; Інформаційне законодавство України. – С. 124–165. **18.** Закон України «Про національну програму інформатизації»// Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 27–28; Інформаційне законодавство України. – С. 177–188. **19.** *Журавський В.С., Радіонов М.К., Жилиєв І.Б.* Цит. праця. – С. 387–394. **20.** Там само. – С. 398–431. **21.** Там само. – С. 432–440. **22.** Там само. – С. 441–460